

Coğrafi Keşifler

Murat Hanilçe, *Coğrafi Keşifler*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022, 128 s.

Mustafa TURŞUCU*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat, Türkiye.

Orcid Id: 0000-0002-2467-4259

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Mustafa Turşucu, Gaziosmanpaşa
Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Yakınçağ Tarihi, Tokat Türkiye.

E-posta / E-mail:
mustafatursucu01@gmail.com

Geliş Tarihi / Recived Date:
19 Ağustos 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
17 Kasım 2023

Kitap Tanıtma / Book Review

Atrf / Citation:
Mustafa Turşucu, "Coğrafi Keşifler",
Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt 135, Sayı
267, İstanbul 2023, s. 291-296.

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA
2.0 tarafından lisanslanmıştır. /
This article is licensed under a Creative
Commons BY-NC-SA 2.0.

Coğrafi keşifler kitabının yazarı Murat Hanilçe'dir. Yazar Tokat'ın Niksar ilçesinde doğmuş lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nde 1996 yılında tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesini Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Dalı'ndan 2009 yılında yapmış, doktora derecesini de Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Dalı'ndan 2014 yılında yapmıştır. 2009 yılında Bayburt Üniversitesi'nde okutman olarak çalışmıştır. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne 2010 yılında öğretim görevlisi olarak atanmıştır. Doçentlik unvanını Yakınçağ Tarihi alanında 2019 yılında alan yazar hâlen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Temel çalışma alanları kent tarihi, Osmanlı tarihi, Avrupa tarihi, ulaşım ve haberleşme tarihi, seyyahlar ve seyahatnamelerdir. Yazarın ilk kitabı 2013'te Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan 1812-1813 Tarihli (16 Numaralı) Tokat Şer'îye Sicili başlığını taşımaktadır.

İnceleyeceğimiz eser; Önsöz, Öncüller-Nedenler, Keşfedenler, Kıtalararası Etkileşim, Kısa Bir Değerlendirme, Kaynakça ve Dizin başlıklarından müteşekkildir. 128 sayfadan oluşan bu eser Selenge Yayınevinden 2022 yılında çıkmıştır. Coğrafi keşifler konusu dünya tarihinde merak edilen konular arasındadır. Kısa süre önce okuyucu ile buluşan eser bu süreçte hem mütehassıslar hem

de konuya ilgi duyanlar arasında itibar gördüğü değerlendirilmektedir. Kalem alınan bu eser, coğrafi keşifleri milattan önceki -bilinçli ya da bilinçsiz- ilk keşif çalışmaları ile başlatıyor. Bu minvalde kronolojik sıra ile coğrafi keşifleri inceleyen yazar, günümüzde coğrafi keşiflere başka bir pencereden bakmamıza olanak sağlıyor.

Avrupa'nın tarihi gelişimini sağlayan araçların başında deniz yer alır. *Coğrafi Keşifler* adlı eserde denizi merkeze koyarak, denizcilikte ileri gitmiş toplumlar sayesinde geliştiğini ortaya koymuştur. Bu heyecan verici gelişmenin dünya için çok sayıda yenilik ve sıkıntıyı da beraberinde getirdiğini ifade edilmektedir. Portekizli Denizci Gil Eannes'in 1435'te Bojador Burnu'nun güneyine inmeyi başaran ilk kaptan olduğunun altını çizen yazar, bu gelişmenin üzerinden çok geçmeden Portekiz Prensi Henry'nin Avrupa'nın ilk köle pazarını kurduğunu vurgulamaktadır. Papa V. Nicholas *Dum diversas* adıyla anılan ferman ve *Romanus Pontifex* başlığını taşıyan bir imtiyazname yayımlamıştır. Bu yazıya göre, Portekizlilerin Afrika sahilleri boyunca gerçekleştirdiği keşifler için harcadığı para ve emeğin bir karşılığı olarak Afrika yerli halkının Portekizliler aracılığıyla köleleştirilip satılmasına izin vermiştir.

Kitabın ilk bölümünde tarihin bilinen ilk gezgini Hanno'ya değiniliyor. Hanno'nun Kartaca senatosu tarafından milattan önce 505 yılında Batı Afrika sahillerinde koloniler kurmak amacıyla görevlendirildiğinden bahsediliyor. Bu yolculuğu "Hanno'nun Kıyı Gezisi" adını taşıyan Yunanca yazılmış bir denizcilik rehberinde anlatılmaktadır. Hanno'dan başka Marco Polo ve Sir John Mamdeville'nin de gezgin olarak coğrafi keşiflere katkı sağladığı savunulan kitapta, Mandeville'nin anlatılarına değinerek keramet sahibi Hristiyan keşifler, canavarlar, yamyamlar, amazonlar, tek gözlü, köpek kafalı, ayaklarını güneş karşısında gölgelik olarak kullanan tek bacaklı insanlar olarak yazıldığı belirtiliyor. Mandeville'nin fantastik anlatımına karşı eserini Batı'da değerli kılan tarafının yer kürenin çevresinin gemilerle bir baştan bir başına dolaşılabileceğini öne sürme fikrini ortaya attığını söylemesine dikkat çekiyor. Avrupa'nın dünya algısını ve "öteki"ni tanımlama biçimi şöyle anlatılıyor.

"Hristiyanlar, can düşmanları olarak gördükleri Müslüman milletleri din yerine coğrafi ve etnik kavramlarla Mağribi, Sarazen, Türk ve Tatar gibi isimlerle ayırt etmeyi yeğliyor. Müslümanlar da Haçlı orduları içerisindeki unsurları tıpkı Hristiyanların yaptığı gibi Slav, Frank ve Rum gibi etnik adlarla atlatıyor. Taraflar birbirlerini kafır olarak nitelendirdiğini söylüyor."

Çin medeniyetine ayrı bir parantez açan Murat Hanılçe'nin kendi tabiriyle Çinlileri "alacak bir şeyi olmayanlar" olarak niteliyor. Çin'in endüstri ve denizcilik alanında birçok açıdan Avrupa'nın önünde olduğuna dikkat çekiliyor. Burada Zeng-He adında Çinli bir gezginden bahsediyor. Zeng-He'nin seyahatlerine Çin imparatorunun maddi destek sağladığı biliniyor. Çinli gezgin Zeng-He'nin seyahatleri Portekiz ve İspanyolların keşiflerine benzemiyor. Zeng-He, Çinlilerin gittikleri ülkeleri fethetme veya oraların halklarını din değiştirmeye zorlama girişiminde bulunmuyor. Halkları köle yapmaya çalışmıyor. MS. 1405- 1433 yılları arasında Çinli Amiral Zehg-He komutasındaki büyük Çin

donanması Batı Okyanusuna (Hint Okyanusuna Çinliler tarafından verilen isim) yedi sefer yapmıştır. Çin donanmasının bu seferleri Yeni Dünya'ya yapılan İspanyol ve Portekiz seferlerinin aksine Çin egemenliğinin yeni topraklar fethetmesi gibi bir sonuç vermemiş, halihazırda var olan uluslararası ilişkiler sürdürülmüştür. Bu dönemde bomboş bir okyanus olan Pasifik Okyanusuna açılmak Çin pazarı için ticareti geliştirme isteğinde olan Çin donanması için belirsiz ve amaçsız bir çaba olacağı için ertelenecektir. Ancak İngiliz amatör tarihçi Gavin Menzies, 1421 adlı eserinde Çin donanmasının Amerika kıtasını keşfettiğini ve burada koloni kurma girişiminde bile bulunduğunu iddia edecektir. Ayrıca ünlü Fra Mauro Haritası'nın Zeng-He donanmasına bağlı bir gemide seyahat eden Venedikli tacir ve gezgin Niccolo de Conti'den alınan bilgilerle oluşturulduğu bilinmektedir.

Çin filusunun ziyaret edeceği ülkeler ve insanlar hakkında yeterince bilgi sahibi olduğu belirtilmiştir. Bunun sebebi ise Zeng-He'nin seferlerinde kendisine eşlik eden coğrafyacı Ma-Huan'ın bulunmasıdır. Ma-Huan tarafından yazılan eserler bize bu konu hakkında bilgiler veriyor. Ma-Huan'ın en ünlü üç kitabı; 1434'te yazdığı *Batı Okyanuslarının Barbar Krallıkları Üzerine Risale*, 1436'da yazdığı *Galaxy Yolundaki Teknenin Keşfettiği Harikulade Şeyler* ve 1436'da yazdığı "*Okyanusların Harikaları*" adlarını taşıyor.

Coğrafi keşiflere katkı yapan bir başka gezginler ise Cenovalı Vivaldi kardeşlerdir. Cenovalı Vivaldi kardeşler "gidip de dönmeyenlerden" olarak anlatılıyor. 1291 yılının mayıs ayında Cenova'dan Hindistan'a gitmek üzere ayrılan iki kadirgayı kontrol eden kardeşlerin Atlantik Okyanusu'nda kaybolduğu ve bir daha haber alınmadığı anlatılıyor. Vivaldi kardeşlere iki Fransisken rahibin de eşlik ettiği biliniyor. Cenovalıların amaçlarının gittiği yerlere Hristiyanlığı yaymak olduğu söyleniyor.

Venedik ile Cenova'nın birbiriyle rekabet halinde olduğu biliniyor. İki İtalyan kentinin ilk galibinin Cenova olduğuna, daha sonraları Venedik'in gemicilikte ve coğrafi keşiflerde daha ileri gittiğine vurgu yapılıyor. Venedik'in XIV. yüzyıla gelindiğinde pazarları, dükkanları, depoları, Sensa fuarları, Zecca (darphane), Doç sarayı, tersane ve diğer kurumlarıyla güçlü bir ekonomi haline geldiği ayrıca İtalyanların XVI. yüzyıl bitene kadar Avrupa'nın bölgeler arası ekonomisinin tayin edicileri olduğu aşikardır. Ortaçağ'da Avrupa ticaretinde coğrafi keşifler sayesinde bulunan ürünlerde vardır. Etkileşim sayesinde bu ürünlerin, baharatların yanı sıra portakal, pirinç, kayısı, incir, çeşitli kokular, kuru üzüm gibi ürünler diğer kıtalara geçmiş hatta bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra pamuk, Hindistan'dan gelen Bakkam ağacı, kırmızı boya, Şam damaskosu, Bağdat ipeklisi, Musul müslini ve Gazze tülü gibi Asya kumaşlarına Avrupa pazarlarına açıldığını söyleniyor.

Müslümanların ve İtalyanların keşif yapamamasının sebepleri ise Atlas Okyanusu kıyılarında yaşayan Faslı Müslümanların Avrupa'da olduğu gibi liman ve haliçlerinin olmamasına bağlayabiliriz. Keşifleri neden Araplar ve Müslümanlar başlatmadı sorusuna ise yazar, "onlar zaten keşfedilmeyi bekleyenler arasındaydı" tespitinde bulunarak kitaptan şu cümleleri ekleyebiliriz:

“Avrupalıların ulaşmaya çalıştığı Asya'nın baharat limanları Arapların ve Müslümanların elindeydi. Bu bölgedeki yolların denetimi Müslümanlara aitti. Bilimsel birikimleri iyi düzeydeydi. Biruni'nin araştırmaları, Ahmet Bin Mâcî'tin denizcilik rehberleri Avrupa coğrafyacılığının ilerisindeydi. Aslında bu bilgi birikimleri ile Müslümanlar keşiflere dolaylı destek sağlayanlar arasındaydı. Hal böyle iken Müslümanlardan kendi kendilerini keşfetmelerini beklemek hiç de akla yatkın olmayacaktır. Onlar zaten keşfedilen yerlerdeydiler.

İtalyanların keşiflerde yer almamasının nedenleri ise gemilerinin açık deniz şartlarına uygun olmaması ve Vivaldi kardeşlerin okyanus yolculuklarından dönmemelerinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Buna ek olarak İtalya'nın siyasi birlikten uzak, büyük filoları yola çıkaracak ve gemileri donatacak imkândan yoksun olmasına bağlayabiliriz. Ayrıca önemli bir noktaya daha değinecek olursak; Avrupa'da ve dünyanın geri kalan kesiminde milli kimliklerin ve sınırların belirsizliği olduğu için Avrupa'nın her bir köşesinden tüccar, kâşif, bilgin, asker ve denizcinin kolay bir şekilde kendi devletinden ayrılıp başka bir devlet adına çalışabiliyordu. Bu sebepten İtalyanların coğrafi keşiflere ciddi personel katkısı sağlandığını fakat bunu başka devletler adına yaptıklarından bahsedebiliriz. Buna örnek olarak Kristof Kolomb ve Giovanni Caboto (John Cabot)'u gösterebiliriz. Kristof Kolomb'un İspanya adına keşifler yaptığını ve Amerika kıtasını bulduğunu söyleyebiliriz. Fakat Kolomb'un orayı Hindistan zannettiği için Amerigo Vespucci adında bir Kaşif'in Amerika kıtasının Hindistan olmadığı, yeni bir yer olduğunu tayin etmesi üzerine oranın isminin Amerika olmasında büyük rolü olmuştur. Amerika kıtasının isminin nereden geldiği ise kitapta şöyle anlatıyor:

Martin Waldseemuller, 1507'de yazdığı kozmografya isimli kitabının giriş bölümünde, Yeni dünyaya bu kâşifin yani Amerigo'nun adını vermeyi düşündü. Böylece Amerigo ismi yayıldı.

Kristof Kolomb'un yeni dünyayı keşfinin ardından, Portekiz ve İspanya arasında başlayan anlaşmazlığı sona erdirmek için Papa VI. Alexandre Borgia, 7 Haziran 1494'de Tordesillas Antlaşması ile dünyayı boylamasına ikiye bölen hayali bir çizgi çizmişti. Böylece her iki ülke de dünyanın kendi paylarına düşen yarısında keşfettikleri bütün toprakların sahibi olabilecekti. Çoğunlukla birbirlerine düşmanca davransalar da Portekiz ve İspanya anlaşmaya sadık kalmıştı. Ama bu anlaşma İspanyollar açısından bir sıkıntıyı beraberinde getirmişti: “Baharat Adaları” olarak da bilinen zengin Maluku Adalarına ulaşmaları olanaksızdı. Çünkü Papa'nın dünyayı boylamasına ikiye bölen haritasında, Maluku Adaları'na giden deniz yolu tamamen Portekizlilerin elinde görünüyordu.

Eserin ikinci bölümünde keşfedenler işlenmiştir. Keşifleri başlatan sebeplerin çıkış noktasının dini kaynaklı olduğu tespitinde bulunuluyor. İspanya'nın Reconquista'nın etkisinde olması ve Haçlı seferleri düşüncesi,

Reconquista adı altında İspanyolların İslam varlığına düşmanlık etmesi ve Müslümanları Endülüs Bölgesinden atma fikri harekete geçmelerinin ön ayağını oluşturuyor. Keşiflerin neden Portekiz ve İspanya tarafından başlatıldığı sorusuna cevap olarak siyasi birliğin sağlanması, sınır sorunlarının çözülmesi, barış ortamının kurulması ve dini unsurların önemi ön plana çıkarılıyor.

Portekiz ile Venedik arasındaki rekabet Portekiz keşiflerinin başlıca nedenleri arasında sayılabilir. Portekiz'in uzak doğudaki baharatlara ulaşım Venediklilerin Akdeniz'de bu ürünler üzerine kurduğu tekeli devre dışı bırakma niyetinde olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Afrika'nın çevresini dolaşım baharat üreten ülkelere ulaşım fikri Afrika'nın batı sahillerinin keşfine neden olduğu söylenir. Portekizlilerin Afrika topraklarının fethedilmesi ve Afrika halklarına boyun eğdirilmesinin gerekçesi olarak; hiçbir siyasi teşekküle ait olmayan, kimsenin yaşamadığı ya da herhangi bir sistemi, sivil yasası bulunmayan vahşilerin yaşadığı, "sahipsiz topraklar" olarak niteleniyor. Yazar, Afrika'nın fethini hukuki açıdan meşru kılan bu ilkenin Avrupa'nın ilk koloncilik dönemindeki tutumunu da belirlediği fikrini savunuyor.

Ferdinand Macellan'ın dünyayı dolaşmasıyla dünyanın yuvarlak olduğu ispatlıyor. Macellan'ın keşif gezisi dünya çevresinde yapılan ilk seyahattir ve Güney Amerika'daki boğazdan geçerek Atlas ile Büyük Okyanus'u birleştiren ilk deniz yolculuğudur. Pasifik Denizi'ne bu ismi Macellan'ın verildi söylenir. Orta ve Güney Amerika'yı İspanya tarafından fethettiği söyleniliyor. Burada Orta Amerika'da Maya ve Aztek, Güney Amerika'da ise İnka uygarlıklarıyla mücadele edildiğine değinen yazar, İspanyolların burada Hristiyanlığı yaymak için okullar açtığını ve yerli Hristiyan din adamları yetiştirmeyi amaçladıklarını öne sürüyor.

İspanya ve Portekiz keşifleri mukayese edilerek İspanya'nın yeni dünyanın iç bölgelerine fetihleri sayesinde kara imparatorluğuna dönüşürken Portekiz'in kıyılarda kurduğu üslerle "Denizden Doğan İmparatorluk" diye anılıyor. İberlilerin dünyaya yayılmalarının ilk evreleri kişisel girişimcilerin önemli katkılarına sahne oldu. Yazara göre, fethedilen yerlerin idarecilerine kral bazı muhtariyetler verdi ve böylece yarı feodal yapılar ortaya çıkmış, Amerika'da ele geçirilen yerlerde *Encomienda* sistemiyle Conquistadorlar büyük arazilerin sahibi olmuşlardır. Benzer bir yöntemi 1533'ten sonra Brezilya'da Portekizliler uygulamışlardır. Asya ve Doğu Hindistan ise bu sistemin bir parçası olamamışlardır.

Coğrafi Keşifler sayesinde kıtalararası etkileşimlerin artmasıyla çok sayıda tarım ürününün ve hayvan türünün dünyanın farklı yerlerine taşındığı tahmin edilebilir bir gerçektir. Kakao, patates ve tütünün Amerika'dan tüm dünyaya; muz, şeker kamışı ve üzüm gibi tarım ürünlerinin ise Avrupa'dan tüm dünyaya taşındığına değiniliyor. Coğrafi Keşifler'in olumsuz neticelerinden birisi olarak görülen hastalıkların tüm dünyaya yayılması şüphesiz coğrafi keşifler sayesinde olmuştur. Evcil hayvanlara sahip olmayan Amerikalıların bağışıklıklarının olmadığına değinerek çok çabuk hasta olduklarını dile getiriyor. Avrupa ve Amerikalıların ilk defa tanıştıkları çiçek, kızamık, su çiçeği

gibi hastalıkların Amerika yerlileri arasında yayılarak tam bir kıyımaya yol açtığı üzücü bir örnektir.

Eserin son bölümünde genel bir değerlendirme yapan yazar, Amerika'nın keşfinin modern tarih ve coğrafyada yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu, Afrika, Güney Amerika, Kutuplar ve Amerika'nın keşfiyle insanoğlunun içinde yaşadığı dünyanın fiziksel kaynaklarının ne olduğunun da artık insanlık tarafından ana hatları ile ortaya öğrenilmeye başladığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, değerlendirmiş olduğumuz eserde coğrafi keşiflerle ilgili tüm gelişmeler kronolojik bir düzen içinde ve birbiriyle bağlantılı olarak verilmiştir. Eser Yakınçağ Avrupa tarihinin gelişim safhalarının bazı detaylarının anlaşılabilmesine katkı sağlayacak niteliklere sahiptir. Yazar denizi merkeze koyarak olayları neden-sonuç ilişkisi içerisinde ilginç bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Olaylara tarafsız bir gözle bakmayı başaran yazar, coğrafi keşifleri Uzak Doğu'dan Avrupa'ya, Güney Amerika'dan Afrika'ya kadar farklı coğrafyaların ekonomik ve sosyolojik açıdan münasebetleri bağlamıyla ele alarak bütüncül bir bakış açısı sergilemiştir. Eserin özelde coğrafi keşifler genelde ise yeni ve yakınçağlarda Doğu-Batı sosyal, kültürel ve ekonomik tarihine dair yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.